

פתרון הבחינה בהיסטוריה ב' חורף 2012

מוגש על-ידי: יוסי גילרמן, יואב יקר ונדב תמיר, מורים להיסטוריה בקידום

1.א. מאפיינים: מפלגה אחת, אידיאולוגיה כוללנית, שימוש בטרור, תעמולה, תיכנון הכלכלה מגבוה.

(א) בתחום הפוליטי/שלטוני

- **קיומה של אידיאולוגיה רשמית אחת (האידיאולוגיה הקומוניסטית)**
האידיאולוגיה הקומוניסטית היתה כוללנית, והציגה לאזרחיה אמת מוחלטת ויחידה המותרת במדינה. הרוע המוחלט שיש לחסלו כלל את הבורגנות (הקפיטליזם), הדת, המלוכה, הליברליזם והלאומיות. כל אלו הוגדרו כיסודות משחיתים ומאיימים על האנושות. כל גורם שתמך בערכים אלו ולא אימץ את האידיאולוגיה, הוכרז כאויב המהפכה. עם כינון המהפכה הוכרזה האידיאולוגיה כרשמית ובתקופתו של סטאלין הוחדרה האידיאולוגיה באופן אלים וטוטאלי בכל תחומי החיים.
- **יצירת שלטון חד מפלגתי קומוניסטי דיקטטורי טוטליטרי** – בברית- המועצות נוצרה בהדרגה מדינת מפלגה דיקטטורית שבה המנהיג נהנה מסמכויות בלתי מוגבלות וממעמד של אל. הטוטליטריזם בא לידי ביטוי בעיקר בתקופת שלטונו של סטאלין.

המפלגה הקומוניסטית הוגדרה כמפלגה חוקית יחידה. שאר הגורמים הפוליטיים, וביניהם הסוציאליסטיים, הוכרזו כאויבי המהפכה.

מוסדות המפלגה הבולשביקית שלטו במוסדות ובארגונים בתחומים שונים – ראשי המפלגה היו אלו שניהלו באופן ריכוזי את התנהלות הגופים הצבאיים (הצבא האדום והמשטרה החשאית ה-נ.ק.ו.ד.), הכלכליים, החברתיים, התרבותיים והחינוכיים: אנשי המפלגה היו האחראיים על המינויים בגופים השונים, הם ביצעו טיהורים (מעצרים וחיסולים) על מנת לחזק את אלמנט הפחד כאמצעי לחיזוק המשטר, עשו שימוש בשיטת "הפרד ומשול" כדי לחזק את השליטה בכל ארגון וארגון ולהחליש כל מקור התאגדות מאיים וניהלו ביד רמה את תנועת הנוער 'קומסומול' באמצעות שליטה על העברת המסרים ברוח האידיאולוגיה. מערכת החינוך והתרבות, כולל תכניות הלימודים ולמעשה כלל הארגונים/המערכות במדינה, נהלו ביד רמה ובאופן ריכוזי על מנת להחדיר את האידיאולוגיה.

(ב) בתחום הטרור

סטאלין הפעיל טרור פיזי, פסיכולוגי וחוקי כנגד כל גורם אשר נחשד כמאיים על האידאולוגיה והמשטר. הוא סבר שהטרור הוא הדרך לשכנוע. סטאלין הקים **משטרה חשאית נ.ק.ו.ד ובצדה בתי דין מהפכניים** שנקטו בשיטות טרור. כוחה של המשטרה החשאית במשטר הלך וגבר ובאמצעותה פיקח סטאלין על האזרחים ועל המפלגה. המשטרה החשאית הקימה רשת מודיעין בכל מפעל, משרד, יחידה צבאית, כפר או בית ספר ובעזרת **סוכנים ומלשינים** התקיים פיקוח הדוק על הנעשה בכל מקום. המשטר הצטייר כארגון הנמצא בכל מקום ומפקח באופן טוטלי על הנעשה ומכאן השפעתו הפסיכולוגית על החברה – יצירת פחד, אי ודאות והרתעה מפני כל נסיון התנגדות לשלטון.

כל מי שנחשד כמתנגד פוליטי נרדף וזאת באמצעות **מאסרים המוניים שנקראו בשם טיהורים אשר במהלכם נעצרו 12 מיליון איש**. סטאלין לא היסס לרצוח אפילו בכירים במפלגה כדוגמת קירוב.

אלמנט נוסף של טרור היה **משפטי הראווה**. במסגרתם הועמדו לדין בכירים ממנהיגי המהפכה שהוגדרו כאויבי המהפכה והעם. משפטים אלו התבססו על הודאה פומבית בעבירה, על הודאה שעליה חתמו לפני המשפט ועל הבעת חרטה. כל זאת נעשה בסחיטה, איזמים ועינויים קשים במרתפי ה- נ.ק.ו.ד. במסגרת משפטי הראווה, הועמדו לדין בעלי מפלגה בכירים כמו בוכרין, זיובייב וקירוב. בנוסף, נרדפו קציני צבא באשמת ריגול לטובת האויבת המסורתית, יפן. מדענים, סופרים, מוזיקאים ואמנים שמחקריהם ויצירותיהם לא תאמו את רוח המשטר נאסרו, הוגלו או נרצחו. פעולות הטרור בוצעו גם בגולגים (מחנות עבודה). סטאלין הקים מאות מחנות עבודה שנקראו **גולגים** ובהם הועסקו האסירים בעבודות כפייה קשות בתנאים קשים – האסירים סבלו מרעב, מחלות ותנאי אקלים קיצוניים ועבדו בתעשייה או בפיתוח תשתיות. מחנות העבודה הללו שימשו כמחנות לחינוך מחדש.

הטרור כלל **מאסר והגלייה של קבוצות אתניות** כמו כורדים וצ'צ'ניים, ממקומות מושבם למקומות אחרים במולדת, על מנת לנתקם ממקום מושבם/מולדתם/לאומיותם ולנתץ את מגמות בדלנותם.

(ג) בתחום החינוך והתרבות

המפלגה פעלה לביסוס כוחה בקרב בני הנוער באמצעות ארגון הנוער **'קומסומול'**. ארגון זה שימש ככלי חינוכי בקרב הנוער להחדרת האידאולוגיה ולהכשרתם של הנערים לקראת הצטרפותם למפלגה.

מערכת החינוך והתרבות גוייסו למען האידאולוגיה – תכניות הלימודים ואופי המרצים הותאמו אליה. המשטר דרש מאנשי התרבות והמדע להתאים את

עצמם לאידיאולוגיה ולמשטר. התפיסות המדעיות הותאמו לערכי השיויון ואלו שנגדו זאת נשללו. ההמצאות הגדולות הוכרו ככאלה שהומצאו על-ידי אישים רוסיים. הספרות והאומנות המערבית הוכרזו כמרעילות. המסרים לא כללו ערכים נוגדים כמו ליברליזם, בורגנות וחירויות.

שר התרבות ז'אדנוב עמד בראש המאבק האידיאולוגי של הקומוניזם כנגד הקפיטליזם וההשפעות הזרות העולמיות.

על כלי התקשורת הוטלה צנזורה מוחלטת והם גוייסו למען החדרת האידיאולוגיה ופיאורו של המנהיג: שופרה הרשמי והנפוץ ביותר של המפלגה הקומוניסטית (של המשטר) היה **העיתון Pravda – פרבדה**, שפירושו אמת ברוסית.

(ד) **בתחום התעמולה**

בתחום זה שקד השלטון על סגידה למנהיג שכינוייה הוא **פולחן אישיות**, כלומר הערצת המנהיג סטאלין תוך הגדרתו כאילו היה אל. סטאלין טיפח את הסגידה אליו כחלק מהניסיון להצדיק את סמכויותיו הבלתי מוגבלות ולחזק את מעמדו כמנהיג נערץ.

סטאלין הפך להיות דמות נערצת בברית-המועצות, הוא כונה "שמש העמים", ובכל כיכרות העיר וברחובות הוצבו פסלים ותמונות שלו. ספרי ההיסטוריה שוכתבו מחדש כדי להדגיש את פעולותיו והישגיו של סטאלין בתחומי המדע והטכנולוגיה. סטאלין עצמו זכה לשירי הלל, פסלי ענק בדמותו הוצבו במקומות שונים לעיני העוברים ושבים, איורים/פורטרטים שנשאו את דמותו הופצו בכל רחבי המדינה.

המידע בתחום החינוך והתרבות רלוונטי גם לתחום התעמולה.

ב. בתחום זה שקד השלטון על סגידה למנהיג שכינוייה הוא פולחן אישיות, כלומר הערצת המנהיג סטאלין תוך הגדרתו כאילו היה אל. סטאלין טיפח את הסגידה אליו כחלק מהניסיון להצדיק את סמכויותיו הבלתי מוגבלות ולחזק את מעמדו כמנהיג נערץ.

סטאלין הפך להיות דמות נערצת בברית-המועצות, הוא כונה "שמש העמים", ובכל כיכרות העיר וברחובות הוצבו פסלים ותמונות שלו. ספרי ההיסטוריה שוכתבו מחדש כדי להדגיש את פעולותיו והישגיו של סטאלין בתחומי המדע והטכנולוגיה. סטאלין עצמו זכה לשירי הלל, פסלי ענק בדמותו הוצבו במקומות שונים לעיני העוברים ושבים, איורים/פורטרטים שנשאו את דמותו הופצו בכל רחבי המדינה.

(ה) בתחום הכלכלה

- **בניית כלכלה ריכוזית קומוניסטית: תוכניות החומש** – הביטוי המובהק ביותר לכלכלה ריכוזית מתוכננת מלאה היה תחת שלטונו של סטאלין. סטאלין הגדיר את מדיניותו הכלכלית בתוכניות חומש (שלוש תוכניות אשר כל אחת מהן תוכננה לחמש שנים).

המגמה הכללית בתכניות אלו הייתה פיתוח התעשייה הקלה והכבדה ומירכוז (קולקטיביזציה) של המשק החקלאי כלומר – הפיכת המשקים החקלאיים ממשקים פרטיים למשקים קולקטיביים (שיתופיים) בחסות המדינה. **מטרות תוכניות החומש והדרכים ליישומן הן ביטוי מובהק לטוטליטריות.**

2. א. פעולות בתחום הפנים בשנים 1933-1934

- **שרפת הרייכסטאג ופרסום "צו חירום להגנת העם והמדינה"** – בינואר 1933 התמנה היטלר לקאנצלר גרמניה, אולם בממשלתו כיהנו שני שרים נאציים בלבד – דבר שהגביל את כוחו כעומד בראש הממשלה. לכן, הוכרזו בחירות נוספות באישורו של הנשיא בחודש מרץ בשנה זו (1933). כשבוע לפני הבחירות הוצת בניין הרייכסטאג (בפרלמנט הגרמני) שהיווה סמל ומוסד לאומי. הנאצים האשימו את הקומוניסטים בהצתתו והציגו אותם כבוגדים באומה. שרפת בניין הרייכסטאג שימשה עילה לנאצים להכריז על מצב חירום במדינה ולבצע מאסרים המוניים בקרב יריביהם הפוליטיים מתוך רצון להחלישם לקראת הבחירות הקרבות. בגרמניה פורסמו צווי חירום אנטי דמוקרטיים כדוגמת "צו להגנת העם והמדינה" אשר פגע בחירויות הפרט וזכויותיו. צו זה הטיל מגבלות על חופש הדיעה ועל חופש העיתונות. בעקבות פרסום הצו החל היטלר להצר (להגביל) את הפעילות של המפלגה הקומוניסטית ושל המפלגה הסוציאל-דמוקרטית. נאסרו אסיפות פוליטיות ונערכו מעצרים של פעילי מפלגות, ללא משפט וללא הגבלת זמן. הפעילות האינטנסיבית כוונה בעיקר כלפי המפלגה הקומוניסטית שהוצגה כאויבת האומה. היטלר הורה על מעצר המוני של אלפי פעיליה הפוליטיים שנשלחו למחנות ריכוז.

- **חוקת "חוק ההסמכה"** – בעקבות התחזקות המפלגה הנאצית בבחירות מרץ 1933, הצליחה המפלגה הנאצית להעביר את חוק ההסמכה בפרלמנט. חוק זה העניק לממשלה, כלומר להיטלר, את הזכות הבלעדית לחוקק חוקים – זכות שהיתה שמורה ברפובליקה לפרלמנט בלבד. כך הפקיע את סמכויות הפרלמנט והותיר אותו ואת חוקת ויימאר ריקים מתוכן. היטלר ביטל עיקרון חשוב בדמוקרטיה – הפרדת רשויות בדרך ליצור משטר טוטליטרי בו ירוכזו מירב הסמכויות בידי מנהיג אחד. החוק הפך את גרמניה לדיקטטורה חוקית.

- **איחוד משרת הקנצלר והנשיא בידי היטלר** – לאחר מותו של הנשיא הינדנבורג, החליט היטלר לבטל את הבחירות למשרת הנשיאות ולרכז את כל הסמכויות השלטוניות. הוא הכריז על עצמו "הרייכספיהרר" כלומר, הקנצלר, הנשיא והמפקד העליון של כוחות הצבא. מפקדי הצבא וחייליו נשבעו לו אמונים וכך היטלר הפך להיות הפיהרר – המנהיג הדומיננטי הבלתי מעורער, המרכז בידי את כלל הסמכויות במדינה.
- **חוק הפקידות (חוק זה לא כוון רק כלפי היהודים)** – חוק זה נועד לסלק מהשרות הציבורי יהודים ולא יהודים שמונו בתקופת רפובליקת ווימאר: הנאצים סילקו יהודים, ביניהם רופאים, בנקאים, פרופסורים מכובדים וכמו כן הוגבל מספר הסטודנטים באוניברסיטאות. המטרה היתה לטהר את מנגנוני השלטון מיהודים ומאלו שהוגדרו כמשתפי פעולה עם הדמוקרטיה. באמצעות חוק זה נושלו היהודים ממעמדם הכלכלי.
- **יום החרם (חרם כלכלי)** – בשנת 1933 החליט השלטון הנאצי להטיל חרם על בתי עסק יהודים, החרם נמשך יום אחד ובמהלכו עמדו שומרים נאצים בפתח חנויות של יהודים וקראו לציבור להימנע מלקנות אצל יהודי. הרצון לייצב את כלכלת גרמניה בתקופת שפל כלכלי עולמי, בלם את החרם. בנוסף, דעת הקהל בגרמניה ומחוצה לה לא אהדה צעד זה ולכן חרם זה נמשך זמן קצר בלבד. יש לזכור כי יהודי גרמניה על אף מספרם הנמוך, היו מעורבים במוקדי הכלכלה הגרמנית ומכאן החשש שחרם זה עלול לפגוע באינטרסים של האומה כולה.
- **תהליך האחדה** – היטלר ביקש ליצור אחדות והתאמה בין עקרונות האידיאולוגיה של המפלגה הנאצית לבין מוסדות המדינה והאומה הגרמנית. במסגרת תהליך זה הותאמו כלל הארגונים הקיימים להשקפות המפלגה הנאצית או פורקו בשל הגדרתם כמנוגדים להשקפת עולמה של המפלגה.

להלן הפעולות שביצע היטלר במסגרת תהליך האחדה:

- **חוקת החוק להשבת הפקידות המקצועית על כנה** – היטלר ביקש לטהר את המנגנון הממשלתי (עובדי מדינה, לרבות פקידים) מגורמים שהוגדרו כבלתי מתאימים לרוח האידיאולוגיה והמשטר. כך סילק היטלר עובדי מדינה שמונו בתקופת רפובליקת ווימאר וביניהם יהודים וכן גרמנים ארים שהשקפת עולמם היתה דמוקרטית.
- **ביטול הפדרציה הגרמנית** – במסגרת תהליך האחדה, ביטל היטלר את הפדרציה בגרמניה שאפיינה את רפובליקת ווימאר. הוא ביטל את הפרלמנטים האוטונומיים המקומיים בכל מדינה בגרמניה ומינה בכל אחת מהן מושלים מטעמו. בדרך זו הבטיח היטלר את השלטון הריכוזי של הנאצים במדינות גרמניה.

- **פיזור האיגודים המקצועיים** – היטלר ביקש לנטרל את עוצמתם הפוליטית של ועדי העובדים ולרכז את כלל הפועלים תחת פיקוח המפלגה. לשם כך, ביטל היטלר את פעילותם החוקית של האיגודים המקצועיים, והקים במקומם את "חזית העבודה הגרמנית" – איגוד בראשותו של היטלר עצמו אשר ייצג את כלל הפועלים בגרמניה וקבע עבורם את תנאי עבודתם (כל זאת כמובן תוך איסור על הכרזת שביתה מכל סוג שהיא).

- **הוצאתן מחוץ לחוק של המפלגות הפוליטיות** – היטלר חוקק חוק שביטל את קיומן החוקי של המפלגות הפוליטיות בפרלמנט. בדרך זו הפכה המפלגה הנאצית למסגרת הפוליטית החוקית היחידה במדינה. היטלר הפר עקרונות חשובים בדמוקרטיה – חופש הדיעה וחופש ההתאגדות וכך הפך את גרמניה למדינה עם סממנים טוטליטריים בה המפלגה היחידה והמנהיג הפוכים למקבלי ההחלטות היחידים במדינה.

המאבק בכנסיות – היטלר ביקש לנטרל את מעמדה הפוליטי והדתי של הכנסייה הקתולית שמשכנה היה ברומא וכן להגביל את הכנסייה הפרוטסטנטית (לה היו מאמינים רבים בגרמניה) ולפקח עליה. לשם כך הוא חתם על הסכם עם האפיפיור ברומא שעיקרו הסכמה מצד הכנסייה לשמור על שתיקה בכל הקשור למדיניות הנאצית בגרמניה וכן הסכמה להשפיע על המינויים המשמעותיים בכנסייה. בתמורה איפשר היטלר חופש דת לכנסייה הקתולית. גם הכנסייה הפרוטסטנטית נאלצה לחתום על הסכם שעיקרו הכרה בהיטלר כשליט העליון בגרמניה תוך הכרזה בדבר היותם של הארים יוצרי הדת הנוצרית. הקולות המתנגדים בכנסייה הושתקו והכמרים שהשמיעו קולם נשלחו למחנות ריכוז לשם "חינוך מחדש".

פעולות בתחום התעמולה החינוך והתרבות:

הנאצים ביקשו להטמיע את האידאולוגיה בציבור באמצעות תעמולה בלתי פוסקת שחדרה לכל תחומי החיים ובכללם מערכות החינוך והתרבות. האדרתו של היטלר והסכנות מפני היהודים והקומוניזם הופצו באמצעות העתון 'דר שטימר' אשר נתלה ברחבי הערים ובעיירות ובכלי תחבורה ציבוריים. בעיתון אויירו קריקטורות ונכתבו מאמרי שטנה כנגד היהודים, תכונותיהם הפיזיות והרוחניות והודגשה הסכנה הנשקפת מפניהם לאומה הגרמנית. שר התעמולה גבלס נאם ברדיו הגרמני והטמיע את המסרים בעיקר בכל הקשור לסכנה היהודית. התעמולה כללה אף שימוש בשלטים שעיקרם איסור על כניסת יהודים לגנים ציבוריים ולמוסדות תרבותיים כדוגמת מוסדות תיאטרון. הנאצים הפיקו סרטי תעמולה בהם הוצגו היהודים כסכנה הגדולה ביותר לגזע הארי ולאנושות כולה. בסרטים אלו כדוגמת "היהודי הנצחי" באו לידי ביטוי הסטריאוטיפים המוכרים של היהודים (ראה התייחסות באידיאולוגיה הנאצית). הנאצים הטמיעו מסרים של לאומיות ואחדות באמצעות מצעדי לפידים ביום ובלילה אשר שילהבו את ההמונים. מערכת התרבות הותאמה לאידיאולוגיה: תכני ההצגות והמופעים נשאו את עקרונות האידיאולוגיה. מערכת החינוך עברה אף היא מהפכה בכל הקשור לתכני הלימוד, תכניות הלימודים ואופי המורים והמרצים. מורים ומרצים שלא היו בעלי השקפת עולם נאצית פוטרו ובמקומם מונו אנשי המפלגה. המערכת כולה הותאמה לאידיאולוגיה ובמקביל נשללו נושאי לימוד שנגדו את עקרונות האידיאולוגיה. סמלי המפלגה הפכו להיות סמלי המדינה וכך יצר

המשטר התאמה בין המפלגה ועקרונותיה לבין המדינה. באמצעות תנועת הנוער "נוער היטלר" יצר השלטון פולחן אישיות להיטלר וחיזק את ערכי האידיאולוגיה והמשטר בקרב הנערים הצעירים.

פעולות בתחום הטרור (הפעלת הכוח)

- **רדיפת פעילים פוליטיים בעקבות הכרזת מצב החירום במדינה** – לאחר שריפת הרייכסטאג, פורסם כאמור "**הצו חירום להגנת העם והמדינה**" והוכרז מצב חירום בגרמניה. בדרך זו החל היטלר להצר (להגביל) את הפעילות של המפלגה הקומוניסטית ושל המפלגה הסוציאל-דמוקרטית. נאסרו אסיפות פוליטיות ונערכו מעצרים של פעילי מפלגות אלו ללא משפט וללא הגבלת זמן. הפעילות האינטנסיבית כוונה בעיקר כלפי המפלגה הקומוניסטית שהוצגה כאויבת האומה. היטלר הורה על מעצר המוני של אלפי פעיליה הפוליטיים שנשלחו למחנות ריכוז.
- **ליל הסכינים הארוכות** – ב-30 ביוני 1934 נתן היטלר פקודה לגסטאפו לחסל את ארנסט ראהם ושאר מנהיגי ה-S.A., חיסול זה נודע בשם "ליל הסכינים הארוכות". היטלר ביקש בפעולה זו להיפטר מגורמים מעכבים בתוך התנועה הנאצית, ובכלל זה להחליש את ה-S.A.
- ארגון ה-S.A דרש לבצע מהפיכה חברתית בהתאם לתורה הנאצית, אולם היטלר חשש שתכנית זו תסיר ממנו את תמיכת בעלי ההון, תעשיינים ובעלי אחוזות. בנוסף ביקשו אנשי ה-S.A. להוות את הצבא של גרמניה הנאצית, אולם היטלר העדיף את הצבא המקצועי בו ראה גוף חיוני למימוש שאיפותיו בתחום הפנים והחוץ. למרות החיסול האכזרי של כ-1000 אנשי ה-S.A., המשיך גוף זה להתקיים, אך חשיבותו פחתה ואת מקומו תפס ה-S.S. כאחראי בתחום ביטחון הפנים.
- **הקמת מחנות הריכוז** – אמצעי זה היה מרכזי בשיטת הדיכוי הנאצית. במחנות הריכוז, כדוגמת מחנה הריכוז 'דכאו', נכלאו המתנגדים של המשטר ממחנה השמאל והליברלים. כמו כן, נשלחו למחנות הריכוז אנשים שהשתייכו לקבוצות נרדפות מבחינה חברתית ואשר הוגדרו כא-סוציאליים וביניהם, צוענים והומוסקסואלים (החשש בפגיעה בדימוי הגברי של הגבר הארי). לכול נכונה משימה "להתחנך מחדש" ברוח האידיאולוגיה הנאצית. למחנה דכאו נשלחו מאוחר יותר (1938) עשרות אלפי יהודים (בעקבות ליל הבדולח) וכמו כן נכלאו במחנות אנשי כמורה.
- **שריפת הספרים (הוקעה תרבותית)** – פעולה זו לא כוונה רק כלפי היהודים. בערים שונות ברחבי גרמניה אורגנו טקסים מיוחדים של שריפת ספרים שחוברו על-ידי מי שהוגדרו כאויבי המשטר (קומוניסטים ודמוקרטים) ובראשם מחברים יהודים. היתה זו פעולה לטיהור התרבות הגרמנית תוך הוקעת התרבות היהודית.

ב. תוכן החוקים:

- **"חוק האזרחות"** – חוק זה הפריד בין מי שנחשב אזרח לבין מי שזכות זו נשללת ממנו: חוק זה קבע כי אזרחות גרמנית תינתן לתושב גרמניה ממוצא ארי או נורדי אשר נאמן לאידיאולוגיה ולאומה הגרמנית. שאר התושבים נותרו ללא זכויות פוליטיות וללא הגנה משפטית. כך נסללה הדרך להפרדה חברתית ותרבותית בין היהודים לבין הארים.
נקבע שבני התערובת ימשיכו להנות מזכויות אזרח חלקיות. תוספת לחוק זה הגדירה מיהו יהודי – מי ששלושה דורות לפניו הם יהודים גמורים.
- **החוק להגנת הכבוד והדם הגרמני** – נאסר על-פי חוק זה על קיום נישואין ומגע מיני בין ארי לבין יהודים וגם בני תערובת, אסור היה להעסיק עוזרות בית מתחת לגיל 45 ונאסר על יהודים להניף את דגל המדינה ולעשות שימוש בצבעי הלאום.
- **משמעות החוקים ומטרותיהם** – החוקים **ביטלו למעשה את האמנציפציה** שניתנה ליהודים בעבר וכך נשאר היהודים ללא הגנה משפטית.
- **החוקים היו בסיס לפעילות אנטי יהודית בעתיד** כלומר, הם נתנו לגיטימציה ותוקף לפעילות מוקצנת יותר כנגד היהודים בעתיד.
- **תורת הגזע והאנטישמיות הפכה להיות ממצע מפלגתי לחוק המדינה**, למדיניות חוקית מוצהרת, רשמית ומרכזית במדינה הגרמנית.

א. תאור המדיניות כלפי יהודי פולין עד תחילת הפתרון הסופי:

המדיניות הנאצית כלפי יהודי פולין עד לריכוזם בגטאות:

עם כיבוש פולין נקטו הנאצים שורה של צעדים שנועדו לערער את הקיום היהודי:

- **כלכלה- הרס הבסיס הכלכלי** – הוחרמו מפעלים, עסקי מסחר, מלאכה, אדמות, בתים, סחורות ודברי ערך. הוקפאו חשבונות בנקים ונאסר על היהודים להחזיק סכומי כסף גדולים במזומן. תכולת הדירות של היהודים העשירים נלקחה מהם. רכוש היהודים שהוחרם הועברו לידיים אריות או פולניות.

- **כלכלה- שימוש ביהודים ככוח עבודה** – יהודים נחטפו מרחובות הערים ונשלחו לעבודות כפייה כמו פינוי הריסות מהרחובות, פינוי צירי התנועה מפאת השלגים ושילוח לעבודות במחנות צבא, למחנות עבודה שם הועסקו בויסות נהרות, סלילת כבישים, חיזוק ביצורים, הנחת מסילות ברזל, עבודות בניין וחקלאות. במחנות העבודה שררו תנאים קשים תת אנושיים. בדרך זו ביקשו הנאצים להתיש את היהודים ולגרום לתמותה טבעית רבה.
- **תרבות ודת- פגיעה תרבותית חינוכית** – מערכת החינוך היהודית נסגרה. מורים, ילדים ובני נוער מצאו עצמם ללא מסגרת חינוכית וללא תמיכה פיסית ונפשית וכמו כן נאסרה תפילה בציבור. באמצעות צעדים אלו ביקשו הנאצים לפגוע ביסודות החברה היהודית ובתרבותה.
- **טרור- יצירת עמימות בחיי היהודים** – הנאצים ביקשו לערער את אורח החיים של היהודים וליצור בקרבם אי וודאות וחוסר ביטחון. כל זאת על-ידי יצירת תנאי קיום בלתי נסבלים, מלווים בהתעללויות והשפלות כמו תלישת זקנים, חטיפת יהודים והוראה לנשים לנקות בלבושן האינטימי את רחובות העיר. אדם שיצא מפתח ביתו לא ידע אם יחזור (חטיפות יהודים), יהודי לא ידע מה מותר ומה אסור, כך לדוגמה היו מפקדים נאצים שהיכו יהודי מפני שהסיר את כובעו והיו שעשו זאת ליהודי מפני שלא עשה זאת.
- **טרור - נישול וגירוש ליעד בלתי ידוע** – במסגרת הוראות שנקבעו ב"איגרת הבזק" הועברו (גורשו, מנקודת מבט יהודית) המוני יהודים מהשטח שסופח לרייך לשטח 'הממשל הכללי'. כך, גורשו היהודים ממקומותיהם ליעד לא ידוע מבלי לדעת את עתידם. גם יהודים בשטחי 'הממשל הכללי' עצמו גורשו ממקומות מגוריהם ונשלחו לנקודות ריכוז בערים הגדולות.

ב. תנאי החיים בגטו- קשיי היהודים בגטאות:

- **רעב וצפיפות** – הגטאות הוקמו במכוון בשכונות המוזנחות ביותר בערים ובאזור שהיה קטן מלהכיל את האוכלוסייה שהצטופפה בתוכו. יתרה מזו, הצפיפות רק הלכה והחריפה מידי יום והפכה את החיים לבלתי נסבלים. בגטו וורשה התגוררו כחצי מיליון יהודים (שליש מהאוכלוסייה הכוללת) על שטח שלא עלה על 2.5% מכלל השטח השיפוט של העיר. מעבר לצפיפות שרר בגטו רעב כבד. היהודים קיבלו פחות מ-10% מתצרוכת המזון המינימלית לאדם מבוגר, כלומר לא יותר מ-200 קלוריות ביום. כתוצאה מכך, היהודים נאלצו לצאת לעבודות מחוץ לגטו תמורת תוספת מזון מצומצמת. השפעה נוספת של הרעב היתה התחזקות תופעת ההברחות, בעיקר באמצעות מנהרות תת קרקעיות, בקיעים בחומה או טיפוס מעליה. מצב זה פגע מאוד בחינויותם של בני האדם ואף בליכוד התא המשפחתי כיוון שיצר ויכוחים משפחתיים לגבי חלוקת מזון. התא המשפחתי התפורר שהרי האבות יצאו למחנות עבודה והאמהות נאלצו לדאוג לקיום היוזימי ולהשגחה על

הילדים. הילדים בעצמם השתתפו בניסיונות למצוא מזון ולהתפרנס, בעיקר באמצעות הברחות.

- **רמת התברואה בגטו הייתה ירודה ביותר** – שרר מחסור חמור בסבון, מוצרי ניקוי ואפילו במים זורמים וכך קשה היה להקפיד על היגיינה אישית. בנסיבות אלו פרצו מחלות מדבקות כמו טיפוס אשר התפשטו במהירות בשל הצפיפות הגדולה ויצרו תמותה רבה בגטאות.
- גם הקור העז הקשה על החיים בגטו וזאת בשעה שהיה מחסור באמצעי הסקה. רבים השתמשו ברהיטים ישנים, חלקי בתים ואפילו עצים על מנת להתחמם.
- **איסור על פעילות חינוכית- תרבותית-דתית** – הנאצים אסרו על כל מסגרת חינוכית כמו בתי ספר וגני ילדים. כמו כן, הם גזרו גזרות אנטי דתיות כמו איסור תפילה בציבור.
- **הקושי לשמור על צלם אנוש** – התנאים הבלתי אנושיים אותם יצרו הנאצים במכוון בגטו (רעב כבד, ניתוק מן העולם החיצון ומחסור בתרופות), יחד עם איסור פעילות חינוכית-תרבותית – כל אלו נועדו לטשטש כל צלם אנוש אצל היהודים, לשבור את רוחם ולהכחידם פיזית באופן איטי ואכזרי.

דרכי ההתמודדות של היהודים עם הקשיים בגטאות:

הסבר מושג "קידוש החיים" – הגבורה היהודית בגטאות.

מאחר והנאצים לא רצו רק לשבור את רוחם של היהודים אלא אף לחסל אותם פיזית, החליטו היהודים בגטו כי לחיים יש ערך עליון. על כן יש לעשות הכול כדי להיצמד לחיים, לחיות ולנהל אורח חיים של בן אנוש וכך להילחם בניסיונות של הנאצים להטביע ביהודים (תו) סימן של תת אנוש. המושג קידוש החיים כולל את כל הפעולות שהיהודים עשו כדי להציל חיי אדם, לשמור על כבודם כיהודים ועל צלם אנוש. רעיון זה נוסח לראשונה על-ידי הרב ניסנבוים מגטו וורשה, אשר קבע "שבעבר דרשו אויבנו את הנשמה היהודית ועתה דורשים הם את הגוף היהודי וחובה עלינו לשמור עליו". עתה, קבע הרב, יש להיצמד לחיים ובכל מחיר יש לשרוד בכול מחיר ולנהל אורח חיים של בני אנוש.

ניתן לומר שכל דרכי ההתמודדות, והמאבק של היהודים, גם בתחום הפיזי וגם בתחום הרוחני, הם ביטוי, מימוש והוכחה לכך שהיהודים אכן מימשו את רעיון קידוש החיים. יתרה מזו, העובדה שמספר המתאבדים היה נמוך ביותר היא הוכחה לכישלונם של הנאצים בניסיונם לגרום ליהודים להרגיש שהם לא בני אנוש (דה הומניזציה).

- **הברחת מזון** – רבים השתתפו בפעילות להברחת מזון אל תוך הגטו באמצעות טיפוס על חומות הגטו, מנהרות תת קרקעיות וחורים בחומה – כל זאת תוך סיכון חייהם. בתוך הגטו

הוקמו מפעלים ובתי מלאכה של ייצור למען הגרמנים או למען השוק הפולני, בהם עסקו יהודים תמורת שכר זעום. חלק מהיהודים אף יצא לעבודות כפייה במחנות עבודה מחוץ לגטו. בנוסף, הקימו היודנראטים בגטו מפעלים לייצור קמח וסוכריות מקליפות תפוחי אדמה יבשות. כמו כן, יוצרו סבונים מעצמות סוסים על מנת לשמור על היגיינה אישית.

- **הקמת מרפאות** – המחסור בתרופות הביא לניסיונות רבים להבריח תרופות ואמצעים רפואיים לתוך הגטו. בחלק מן הגטאות הוקמו קופות חולים ואפילו בתי חולים בהם טופלו החולים והפצועים.
- בגטו הוקמו מטבחים עממיים בהם סופקו בעיקר לילדים ולנזקקים אשר זכו לארוחות יום יומיות.
- תנאי הקור הקשים הביאו לניסיונות הישרדות של האוכלוסייה כמו פירוק רהיטים, בתי הרוסים ועצים, כל זאת על מנת לשרוד.
- **יצירת מקומות תעסוקה אלטרנטיביים** – באמצעות עבודות כפייה (ראה התייחסות מפורטת בהתייחסות ליודנראטים) בתוך הגטו ומחוצה זכו היהודים לשכר זעום ולעיתים רק לתוספת מזון.
- בגטו הוקמו **מוסדות שסיפקו צרכים בסיסיים לנזקקים** למשל הוקם ארגון בשם "ועדי בתי" אשר תמך במשפחות מוכות מחסור והקים עבורם מטבחים עממיים שם הם קיבלו ארוחות יומיות. כמו כן עסק ארגון זה בסיוע רפואי לנזקקים ואף בפעילות חינוכית תרבותית כמו גני ילדים ובתי יתומים. ארגון נוסף שפעל בגטו היה 'הצנטוס' אשר קיבל סיוע מארגון 'הג'וינט' ארגון העברת אספקת מזון לתושבי הגטו.
- **פעילות חינוכית תרבותית ענפה** – למרות האיסור הנאצי, הקימו היהודים מסגרות חינוך בלתי חוקיות כמו, גני ילדים ובתי ספר. היהודים בגטאות הקימו תיאטרון יהודי, מקהלות ותזמורת ואף פורסמו ספרים. תפקידן של מסגרות ופעילויות אלו היה לספק מוצא רוחני מהמציאות היומיומית וכן לספק מסגרת ותוכן לחיים, כתגובת נגד למדיניות הנאצית שעיקרה היה לגרום ליהודים להרגיש שהם לא בני אנוש. מעבר לכך הוקם **ארכיון מחתרתי שנקרא בשם "עונג שבת"** שבמסגרתו עסק צוות מיומן בריכוז חומר תיעודי וברישום תורות הגטו.
- **בגטו וורשה** התקיימו עשרות קורסי הכשרה מקצועית שבהם למדו אלפי תלמידים; הופעלו במחתרת שתי גימנסיות עבריות, ושני תיאטראות, עשרות יצירות ספרותיות נכתבו ופורסמו. בגטו נחגגו חגים שונים כמו חנוכה ופורים.
- **בגטו לודז'** נפתחו קורסים מחתרתיים להשכלה גבוהה; היודנראט הפעיל מערכת חינוך שכללה 45 בתי-ספר במסווה של 'סדנאות עבודה'. בנוסף, הוקמה תזמורת של עשרות נגנים שערכה קונצרטים רבים.

- **פעילות דתית** – על אף האיסורים החד משמעיים של הנאצים המשיכו חלק מהיהודים לקיים אורח חיים דתי בסתר, להתפלל ולשמור על כשרות.

4. א. הטבלה מלמדת על הגלובליות ועל הטוטליות של הפתרון הסופי.

- הנאצים נקבו במספר המוערך של הקהילות היהודיות בכל ארץ וארץ באירופה אשר יועדו להשמדה – דבר המעיד על ההיקף הרחב של ההשמדה ועל כוונותיהם להשמיד את כלל היהודים עד האחרון שבהם ובסך הכל 11 מיליון.
- הטוטליות של הפתרון הסופי – **השמדה עד היהודי האחרון** – אפילו של קהילות קטנות כמו 200 יהודי אלבניה ו-1300 יהודי נורווגיה – שוב, עד היהודי האחרון. ההגזמה במספר יהודי ברית-המועצות נועדה לשם יצירת דמוניזציה של הציבור היהודי שם.
- הפתרון הסופי אמור לכלול גם את היהודים ממדינות גרורות אשר שיתפו פעולה עם הגרמנים כמו רומניה והונגריה. בנוסף, נכללו ברשימה יהודי בריטניה – מדינה שהנאצים לא הצליחו להכריע עד כה. עוד ביטוי לגלובליות הוא הכללתם של יהודי צפון אפריקה כחלק מיהודי צרפת.
- הפתרון הסופי אמור לכלול גם את יהודי המדינות הניטרליות כמו ספרד, שוויץ ואירלנד.
- מאפיין נוסף של הפתרון הסופי, לצד גלובליות וטוטליות, הוא המרכזיות. מדובר במרכז של הגופים הממשלתיים לשם הצלחת המבצע ויעילותו.

ב. האצת הפתרון הסופי – השמדת יהדות הונגריה

השמדה במחנה אושוויץ והצתת היהודים בצעדות המוות.

הטוטליות של הפתרון הסופי באה לידי ביטוי בהונגריה :

מתוך חשש כי ההונגרים יבטלו את הברית עם גרמניה ויחתמו על חוזי שלום נפרדים עם בעלות הברית, פלשו הגרמנים במרץ 1944 להונגריה וכבשו אותה גם מתוך רצון להספיק

לחסל את היהודים. אייכמן הגיע לבודפשט עם חילות רצח מיוחדות והחל בהכנות קדחתניות לגירוש יהודי הונגריה. עזרה משמעותית הוא קיבל "מצלב החץ" המפלגה הפאשיסטית ההונגרית שמונתה ע"י הנאצים לבצע את שילוחי היהודים להשמדה. רכוש היהודים הוחרם והם נאלצו להקים יודנראט, הוטל עליהם לשאת טלאי צהוב והם רוכזו במקומות מיוחדים לקראת שילוחם להשמדה. **תהליך זה היה מהיר ביותר מכיוון שהצבא האדום עמד בפתח.** תוך שמונה שבועות כ-400 אלף יהודים מהונגריה נשלחו להשמדה באושוויץ ובירקנאו. **משהתקרבו בעלות הברית לבודפשט הוצעדו היהודים לכיוון גרמניה במסגרת "צעדות המוות".** קיומן של צעדות המוות כלומר המתת היהודים הייתה בשלב שלב בו הנאצים לא יכלו להפעיל את המחנות בשל התקרבותן של צבאות בעלות הברית כלומר הנאצים ביקשו להמשיך במלאכת ההשמדה גם בעת נסיגה ובהכרה של התבוסה במלחמה ובלבד שלא יינצלו יהודים.

5. א. המעורבות העקיפה של ארצות-הברית במלחמה עד תקיפת פרל הארבור:

- לאחר מלחמת העולם הראשונה הכריזה ארצות-הברית על מדיניות של בדלנות (אי התערבות בנעשה באירופה).
- בנאום שנשא רוזוולט בשנת 1937 הוא דיבר בגנות התוקפנות. ורמז כי נוכח התוקפנות; "האומות שוחרות השלום חייבות לעשות מאמץ מלוכד נגד מעשים אלה (של שלטון אלימות והפקרות בינלאומית)... הבוראים כיום מצב של אנרכיה ואי-יציבות בינלאומית, שאין מנוס ממנו בדרך התבדלות או נייטרליות גרידא...".
- עם פרוץ המלחמה הכריזו האמריקאים על נייטרליות אולם הצהירו כי הם מתנגדים למשטרים עריצים.
- בשלהי שנת 1939 פסקה ארצות-הברית מלהיות נייטרלית והנהיגה מדיניות של אספקת נשק וחומרי גלם למדינות הלוחמות. בסתיו 1940 חתמה ארצות-הברית על הסכם עם בריטניה שעיקרו העברת 50 משחתות (אניות מלחמה) אמריקאיות ישנות, תמורת החכרת בסיסי ים ואוויר לאמריקאים במקומות שונים שהיו תחת השלטון הבריטי באוקיינוס השקט (לשם מה הייתה ארצות-הברית זקוקה לבסיסים אלו?...) .
- הנשיא רוזוולט הצליח לגייס את הקונגרס לחוקק את חוק "החכר והשאל" שלפיו ארצות-הברית יכלה למכור, להשאיל או להחכיר ציוד צבאי לכל מדינה לשם הגנה. כך קיבלה בריטניה דלק, מזון וציוד צבאי אשר סייעו לה לשרוד את המתקפה

הנאצית בתקופת המצור. ארצות-הברית העבירה אספקה רבה גם לברית-המועצות בעת מבצע ברברוסה.

- **אוגוסט '41 ("האמנה האטלנטית")** – ארצות-הברית חתמה עם בריטניה על הצהרת עקרונות לפיה שתי המדינות מתנגדות לסיפוח שטחים בניגוד לרצון האוכלוסייה, שתיהן מכירות בזכותן של כל עם לבחור את שיטת הממשל המקובלת עליו. בנוסף כללה ההצהרה הסכמה על שיתוף פעולה כלכלי, חופש שיט ופירוק נשק על מנת להבטיח את החופש ממחסור ומפחד. בדרך זו ארצות-הברית תומכת בבריטניה ואחר כך בברית-המועצות מבלי להצטרף רשמית למלחמה.
- **המתיחות מול יפן** – בשנות ה-30 הנהיגה יפן מדיניות חוץ תוקפנית במזרח הרחוק שבאה לידי ביטוי בפלישה למנצ'וריה שבסין. במקביל החלה יפן לחזק את קשריה עם מדינות הציר והגבירה את כיבושיה בדרום מזרח אסיה. ארצות-הברית הגיבה בחרם כלכלי ובמצור אשר הגביר מאד את המתיחות בין המדינות. מתוך נסיון להשתחרר ממצור זה ומתוך ראייה בארצות-הברית כגורם כובש, החליטה יפן לתקוף את הכוחות האמריקאיים. כוח אווירי יפני תקף במפתיע את הצי האמריקני בנמל הפנינים באיי הוואי וכך החלה המלחמה בין שתי המדינות. ארצות-הברית הכריזה מלחמה תוך זמן קצר גם על שאר מדינות הציר גרמניה ואיטליה.

תקיפת פרל הארבור – תוצאות והשלכות:

- התקפת הפתע היפנית על נמל הפנינים נחשבה מוצלחת מבחינה צבאית. ארצות-הברית היתה בעיצומו של מו"מ מדיני מול היפאנים ולכן הופתעה מאד מהמהלך הצבאי מצד יפן ומהיקפו. חיל האוויר היפני שהמריא מנושאות מטוסים הצליח להשמיד את הצי האמריקאי שבהוואי שכלל אוניות ומטוסים תוך פגיעה באלפי חיילים אמריקאיים.
- בעקבות ההתקפה הכריזה ארצות-הברית מלחמה על יפן ועל כלל מדינות הציר, גרמניה ואיטליה. כך **הפכה המלחמה למלחמת עולם** בעלת זירות לחימה רבות, מלבד אלו שבאירופה ובצפון אפריקה. כניסתה הרשמית של ארצות-הברית למלחמה שינתה באופן משמעותי את מאזן הכוחות לטובת בעלות הברית, וזאת בשל היותה של ארצות-הברית מעצמה כלכלית וצבאית.
- הצלחת התקפת הפתע היפנית נוצלה על-ידי צבא יפן להמשך התקפות מסיביות על האיים באוקיינוס השקט, בנסיון לממש את מטרותיה במדיניות החוץ – הפיכתה למעצמה אזורית. במסגרת התקפות אלו הצליחו היפנים לכבוש מידי האמריקאיים איים רבים באזור, כמו הונג קונג ופיליפינים והחלו מאיימים על אוסטרליה.

ב. עמדת ממשלות העולם החופשי בשאלת העזרה ליהודים בתקופת הפיתרון הסופי: עמדת ממשלות ארה"ב ובריטניה:

בעיקבות מברק ריגנר החליטה ממשלת ארצות הברית יחד עם זו של בריטניה ו-11 מדינות נוספות לצאת בהצהרה משותפת המגנה את ההשמדה תוך הבטחה להעניש את האחראים לפשעים כנגד העם היהודי אולם בפועל לא נעשו שום פעולות ממשיות בקשר לכך.

בעקבות הלחץ של דעת הקהל בבריטניה ובארצות הברית (בעיקר של יהדות ארצות הברית) החליטו האמריקאים יחד עם הבריטים לכנס את 'וועידת ברמודה' לענייני פליטים. בוועידה הוחלט שלא לנקוט בפעולות מיוחדות להצלת יהודים.

להלן הסיבות להחלטה זו:

1. הטיעון המרכזי היה שאין מנהלים משא ומתן עם השטן (גרמניה הנאצית). עוד נטען כי ההצלה האמיתית של היהודים תושג רק באמצעות ניצחון מוחלט על הנאצים ולכן אין לבצע כל פעולה שתעכב ניצחון זה.
2. ארצות הברית טענה שאין לבצע פעולות מיוחדות לגבי יהודים כדי לא להבליט את הטיעון האנטישמי שהיהודים הם הקובעים והמכוונים את פעולות בעלות הברית.
3. ארצות הברית חששה שהיא תאלץ לקלוט את הפליטים היהודים או לפחות למצוא להם פתרון בזמן מלחמה, ולכן היא נמנעה מליטול אחריות ישירה על הצלת יהודים. ניכר כי ארה"ב חששה שהנאצים יענו לדרישותיהם לשחרר את היהודים- צעד שהשלכתו עלולה להיות הגעת הפליטים לארה"ב.
4. ארצות הברית טענה שמשלוח ציוד ומזון ליהודים באירופה עלול להגיע לידיים נאציות ולהעניק לאויב הנאצי תועלת.

סוגיית הפצת אושוויץ:

בקיץ 1944 דחתה ארצות הברית יחד עם בריטניה את כל הבקשות וההצעות להפציץ את מחנה ההשמדה אושוויץ, ואת רשת מסילות הברזל המובילה אליה.

האמריקאים והבריטים הסבירו החלטה זו בכמה נימוקים:

1. חשש מפגיעה במאמץ המלחמתי: משרד המלחמה האמריקאי טען כי אין מקום לפעולות הפצצה אווירית במקום זה מאחר וכוחות בעלות הברית זקוקות לכלל המשאבים הצבאיים להכרעת המלחמה. המאמץ המלחמתי עשוי להביא להכנעה מהירה של הנאצים ובהכרח יביא לסיום רדיפת היהודים.
2. וועד החירום להצלת העם היהודי באירופה ביקש מארה"ב להפציץ את מסילות הברזל המובילות למחנה וכך יוכלו האסירים להצטרף לכוחות הקואליציה. משרד המלחמה האמריקאי הגיב כי הגרמנים ישובו ויתקנו את המסילות תוך ימים ספורים ולכן אין טעם לנקוט בצעד זה.

3. טיעון נוסף נסוב על נחיצות מבצע ההפצה ויעילותו. ארה"ב טענה כי המבצע אינו נחוץ משום שהגירושים מהונגריה פסקו וכי נקיטת פעולה מעין זו עלולה להביא לפעולות נקמה חריפות מצד גרמניה. בפועל המשיכו הגרמנים את הגירושים גם של יהודים מארצות אחרות.
4. טיעון נוסף בהקשר זה היה שבהעדר מפות מדויקות של המחנה, לא ניתן לבצע את משימת ההפצה העלולה לפגוע באסירי המחנה. עוד נטען כי היעד מרוחק מבסיסי האוויר והמטוסים אינם יכולים לשאת כמויות של פצצות ודלק הנדרשות למילוי משימה זו כראוי. ההיסטוריונים דוחים טענה זו מאחר ולארה"ב היה בשלב זה של המלחמה בסיס אווירי באיטליה ומשם יכלו מטוס בעלות הברית להפיץ את המחנה. יתרה מזו, בשלהי שנת 1944 הפציצו מטוסי בעלות הברית אזור תעשייה בקרבת אושוויץ, מרחק קצר ביותר מן המחנה.

6.א. הסיבות שהביאו את חברי תנועות הנוער להיות הראשונים אשר הבינו כי מדיניות הנאצים היתה רצח טוטלי של יהדות אירופה:

- חברי תנועות הנוער היו יסוד מלוכד עוד לפני המלחמה והתלכדו מאד במהלכה. הם המשיכו לנתח ולחיות את המציאות על-פי תפיסותיהם הרעיוניות והתרבותיות ולא יישרו קו עם החשיבה הרציונלית של המבוגרים והיודנראטים. יתרה מזו, הם האמינו באידיאולוגיות מהפכניות אשר שאפו לשנות את החברה ולכן הם מחו והתעמתו עם המבוגרים שנתפסו בעיניהם כמשלים את עצמם באמצעות אסטרטגיית "עבודה כהצלה". חברי תנועות הנוער הבינו שאין דרך חלופית ולכן הם היו הראשונים ליטול את נס המרד, לקבל עליהם את עול האחריות לפעול בשם כלל תושבי הגטו תוך סיכון התושבים במוות והכל בשם הרעיונות בהם הם האמינו.
- חברי תנועות הנוער היו צעירים, נועזים ללא מחוייבות למשפחה ולכן היו נכונים להסתכן, להקריב את עצמם ואת חייהם למען האידיאלים בהם הם האמינו. הם חוננו להקרבה ולנאמנות לעקרונות כערכים עליונים. לעומת זאת המבוגרים והיודנראטים נשאו באחריות כבדה למשפחתם ולכלל הציבור (ראה דילמות של היודנראטים) ולכן הם נמנעו מלנקוט בפתרונות קיצוניים ובלתי שגרתיים כפי שהציעו אנשי תנועות הנוער.
- לחברי תנועות הנוער היה את אומץ והכוח לראות את הצפוי, לומר אותו בקול ולתבוע מעצמם ללכת בדרך האמת הפנימית שלהם. הם ויתרו על הצלתם האישית על-ידי בריחה או מסתור והדגישו את הכלל ולא את עצמם. הם הדגישו את כבוד העם היהודי, את כבוד התנועה, את המשך המאבק והאמינו שחלק מהציבור בגטו צריך להגיע לחוף מבטחים בארץ ישראל.

קשיי ההתארגנות למרד בגטאות:

- **העדר אמצעים** – המורדים נזקקו לנשק על מנת להלחם בנאצים, אך לשם כך היה צורך בייצור עצמי או בהברחות – כל זאת תחת פיקוחם ההדוק של הנאצים. יתרה מכך, היהודים נזדקקו לרובים ומכונות ירייה – אמצעים שלא היו בנמצא.
- **העדר תמיכה של המחתרת הפולנית** – המורדים ניסו מספר פעמים ליצור קשר עם המחתרת הפולנית על מנת לשתף פעולה אך זו סרבה לעשות כן. הפולנים ראו במאבק בנאצים כמרד לאומי.
- **התנגדות מצד המבוגרים ואנשי היודנראט** – אלה התנגדו להכרזת מלחמה משתי סיבות: ראשית, הם האמינו כי סיום המלחמה קרוב בשל תבוסות הנאצים וממילא תסתיים השואה. לכן, לא היה טעם למרוד ולסכן את כלל תושבי הגטו. שנית, המבוגרים והיודנראט סברו כי אם יוכיחו היהודים את יעילותם בעבודה יצרנית (עבודה כהצלה) אזי לא ימשיכו הנאצים במדיניות ההשמדה כלפי היהודים. היודנראט הביאו כדוגמה את גטו ביאליסטוק היצרני אשר שרד זמן רב יחסית.
- **ספקות ביחס לעיתוי פתיחת המרד** – הכרזה על מרד הצריכה תכנון מדויק של עיתוי פתיחת הקרבות ולשם כך היה צורך באיסוף מודיעין על ההתנהלות השגרתית של הנאצים. אך אלו שינו את דפוסי פעילותם בגטאות, דבר שהקשה על החלטה משותפת בדבר עיתוי פתיחת המרד. סוגיה זו היתה מרכזית וזאת בשל העובדה כי הוסכם על כך שהמרד יחל כאשר יהיה ברור מעל לכל ספק כי האקציה הבאה תביא להשמדת כלל תושבי הגטו.
- **חילוקי דעות ביו תנועות הנוער** – בגטאות פעלו תנועות נוער רבות ומגוונות שהיתה ביניהן יריבות אידיאולוגית. תנועות הנוער התקשו להגיע להסכמה לגבי מטרות המרד, הנהגתו ודרכי הפעולה.

ב. ייחודו של מרד גטו וורשה.

היקף התמיכה של תושבי הגטו בלוחמים היה עצום. היודנראט והמשטרה היהודית איבדו את השליטה על האנשים בגטו ובאופן יוצא דופן **תמכה כלל האוכלוסייה במורדים** והסתתרה בבונקרים כחלק ממאמץ ההתנגדות הכולל. היתה זו הפעם הראשונה שבה היה **שיתוף פעולה מלא** בין עשרות אלפי תושבי הגטו ללוחמים – דבר שבא לידי ביטוי כאשר הנאצים נכנסו לגטו ומצאו אותו לכאורה שומם מאדם.

ראוי לציין את **שיתוף הפעולה בין כלל הפלגים ותנועות הנוער** המגוונות בגטו, אשר התגברו על חילוקי הדעות ביניהן והתאגדו לראשונה במאבק המשותף בהנהגת מרדכי אנילביץ'. **ההכנות למרד נערכו חודשים רבים מראש** והן כללו הכנת בונקרים תת קרקעיים, הכנת מזון ושתייה לחודשים ארוכים, הכנת תרופות, יצירת פתחי אוורור וחיבור קווי חשמל וצינורות מים.

המרד נמשך זמן רב יחסית – 27 יום. הלוחמה ההרואית של 60,000 תושבי הגטו בתנאים קשים הביאה לנסיגות חוזרות ונישנות של הכוחות הגרמניים שספגו מאות נפגעים. המורדים הצליחו לרתק כוחות גרמניים גדולים – 2000 חיילים כולל טנקים, עד שהחלט להעלות באש ולפוצץ את בתי הגטו. רק אז נכנעו אחרוני התושבים והנאצים החליטו לשרוף את בית הכנסת הגדול בוורשה.

העובדה שמפקד הכוחות שפעלו לדיכוי הגטו כלל באלבזו הפרטי עשרות צילומים מדיכוי המרד מעידה על החשיבות שייחס שטרופ לדיכוי המרד ומכאן ההוכחה על עוצמתו של המרד. המרד היהודי זכה להוקרת כבוד בלתי רגילה בקרב המחתרת הפולנית, אשר סרבה עד אז לשתף פעולה עם הכוחות היהודיים. העיתונות המחתרתית הפולנית שאבה השראה מהמרד היהודי ותוך זמן לא רב, מרדה המחתרת הפולנית כנגד הכוחות הנאציים בוורשה.

בונים מדינה במזרח התיכון

7. א. להלן השיקולים המובאים בקטע

- **לחץ מצד ארצות-הברית –** בריטניה נפגעה מאוד לאחר מלחמת העולם הראשונה ואיבדה ממעמדה הבינלאומי לטובת שתי המעצמות החדשות – ארצות-הברית וברית-המועצות. בריטניה היתה תלויה בסיוע הכלכלי ובתמיכה המדינית של ארצות-הברית ולכן, לא יכלה לעמוד בלחץ האמריקאי כפי שבא לידי ביטוי בדרישתו של הנשיא טרומן, להעלות לארץ-ישראל את עקורי השואה ולהקים עבורם מדינה יהודית – דרישה שמשמעותה סיום המנדט הבריטי. האכזבה מעמדת ארה"ב הביאה את בריטניה לוותר על שלטון המנדט בא"י
- **נטל כלכלי –** מלחמת העולם השנייה הביאה לגרעון עצום בתקציב משרד האוצר הבריטי. השליטה של הבריטים במושבות השונות היוותה נטל כלכלי על קופת האוצר. בבריטניה גברו הקולות להתרכז בפתרון המשבר ובקיצוץ נטל אחזקת החיילים במקומות שונים בעולם. לכן, החליטה ממשלת בריטניה לוותר על שליטתה במושבות רבות מעבר לים ובכללן השליטה בארץ-ישראל. התלות הכלכלית בארה"ב, פרי הפגיעה הקשה במלחמה, החלישה את העמדה הבריטית מול ארה"ב שלא לקבל כל רעיון של הקמת מדינה יהודית.
- **לחץ בינלאומי לסיום המנדט –** ממשלות העולם ובעיקר זו האמריקאית גילו הבנה למצוקה של עקורי השואה, אשר ביקשו לעלות לארץ-ישראל ולהקים בה את מולדתם. פרשת אניית אקסודוס סוקרה בתקשורת בהרחבה והגבירה מאוד את הלחץ על בריטניה לסיים את המנדט הבריטי. בריטניה הצטיירה כגורם כובש, אשר לא בחל באמצעים על מנת לדכא כל נסיון של עקורי השואה לעלות ארצה.
- **התגברות המאבק של היישוב היהודי בארץ-ישראל –** בריטניה לא הצליחה לדכא את פעילות תנועת המרי העברי והמאבק המתמשך של ארגוני האצ"ל והלח"י. מאבק זה גרם לנפגעים רבים בקרב הכוחות הבריטיים ולהתגברות המרמור בדעת הקהל בבריטניה, בדבר שיבת הבנים הביתה. מפלגות האופוזיציה ודעת הקהל לא הבינו מדוע בריטניה ממשיכה לשלוט בארץ-ישראל

כאשר הכוונה היתה למסור את השליטה בארץ-ישראל לידי הערבים (מדיניות הספר הלבן משנת 1939).

האירועים שהשפיעו על שיקולים אלו

- מלחמת העולם השנייה והפגיעה הכלכלית הקשה בבריטניה
 - המלחמה הקרה
 - פגיעה במעמדה המדיני של בריטניה לעומת התחזקות מעמדן של ארה"ב וברה"מ
 - השואה שעבר העם היהודי
- ב. **עמדת ארצות-הברית** – עמדת מחלקת המדינה היתה נחרצת. אין לקבל תכנית מדינית שעלולה לפגוע באינטרסים האסטרטגיים של מדינות המערב (ארצות-הברית ובריטניה). משרד החוץ ביקש לשמר את השליטה במזרח התיכון באמצעות המשך התמיכה של העולם הערבי. ההערכה היתה כי אובדן התמיכה של העולם הערבי בבריטניה, עלול להביא לדריסת רגל של ברית-המועצות באזור, לאובדן נכסים אסטרטגיים ולפגיעה בהערכות המערב למלחמת עולם שלישית. הנשיא טרומן דחה טיעון זה וסבר כי תמיכה במדינה היהודית תשרת את האינטרסים של המערב בבלימת נסיונות השתלטות של ברית-המועצות. בשנים אלו, הנהיג הנשיא טרומן אסטרטגיה חדשה של בלימת שאיפותיה של ברית-המועצות, אשר רצתה להגביר את השפעתה האידיאולוגית על אזורים שונים בעולם ובכללם המזרח התיכון. התמיכה האמריקאית בהקמת המדינה היהודית, היתה ביטוי למדיניות הבלימה של ארצות-הברית, כלפי מזימותיה של ברית-המועצות, אשר רצתה ליצור דריסת רגל במזרח התיכון באמצעות תמיכה במדינה היהודית.

★ **ערביי ארץ-ישראל** דחו את התכנית על הסף, הכריזו על שביתה כללית ופתחו במלחמת אזרחים כלפי היישוב היהודי. הם סרבו לכל פשרה טריטוריאלית והיו נחושים להוכיח לאו"ם ולמעצמות כי המדינה

היהודית לא תוכל לשרוד כלכלית וצבאית, וכך ביקשו לרוקן מתוכן את תכנית החלוקה.

8. א. המשך המאבק להמשך ההעפלה וההתיישבות לאחר פירוק "תנועת המרי העברי" – המאבק הצמוד:

מאבק צמוד – פירושו מאבק הצמוד למדיניות הציונית כפי שהוחלט עליה במוסדות הלאומיים. הייתה זו מדיניות שננקטה על-ידי ארגון ההגנה ומחנה הפועלים, שקיבל הנחיות מהנהגת הישוב לפיו יש להתמקד במאבק בבריטים בתחום ההתיישבות וההעפלה ולהימנע ממאבק ישיר בבריטים ובמתקניהם בארץ וכך לנסות לבטל את תקנות הספר הלבן. הנהגת הישוב העריכה כי בריטניה לא תהיה זו שתקבע את גורלה של הארץ, אלא תהיה זו ארצות-הברית ולכן ראוי לחזק את הקשר האסטרטגי עם מנהיגי מדינה זו ובמקביל ליישב את הארץ. בן-גוריון העריך כי הארץ תחולק בין העמים וכי יש לעצב את גבולות המדינה היהודית באמצעות קביעת עובדות בשטח.

טיעונים בעד המאבק הצמוד – הנהגת הישוב התנגדה למאבק המזוין מתוך תחושה כי הישוב הרחיק לכת וכי הבריטים עלולים לפעול נגדו בחריפות רבה ולדכא אותו. לכן הורתה למחתרות לנטוש את המאבק הצבאי ולהמשיך במאבק בתחום ההתיישבות והעפלה. המאבק המזוין בבריטים פוגע באופי המוסרי של המאבק להקמת המדינה ומצמצם את דעת הקהל העולמית הנחוצה כל כך למאבק בשעה זו. הקמת המדינה היהודית מותנת בהמשך העלייה ובהתיישבות ולכן יש להמשיך ולהיאבק בתחומים אלה.

הנימוקים של האצ"ל והלח"י להמשיך במאבק הרצוף נגד בריטניה לאחר פירוק "תנועת המרי העברי"

ארגוני האצ"ל והלח"י החליטו להמשיך במאבקם שנקרא "מאבק רצוף" וכלל מדיניות של מאבק כולל, הן בתחום הצבאי והן בתחום ההתיישבות והעפלה. הם האמינו כי זו הדרך היחידה שתביא להסתלקותם של הבריטים מארץ-ישראל. הם טענו כי המאבק הרצוף יקשה על הבריטים גם מבחינה כלכלית, כי הוא יאלץ אותם להביא עוד ועוד כוחות לארץ ובכך יגביר את הביקורת בקרב דעת הקהל הבריטית, המתנגדת לשהותם הארוכה של החיילים הבריטים בארץ ויזרז את סיום המנדט.

ב. דוגמאות לפעולות "תנועת המרי העברי" המבטאות את המאבק הרצוף בבריטניה:

▪ בתחום ההתיישבות:

- פרשת "העלייה לביריה"

- רכישת קרקעות
- 11 הנקודות בנגב

בתחום ההעפלה:

- **נסיונות לפגוע בתשתיות ימיות בריטיות** - במקביל לניסיונות ההעפלה תקפו אנשי חוליית החבלה - פל"ים (פלוגת הים של הפלמ"ח אשר הייתה הזרוע הצבאית הימית של הפלמ"ח) מטרות בריטיות אשר שיבשו את ניסיונות ההעפלה לארץ-ישראל.
- **פרשת אניית אקסודוס.**

בתחום הצבאי:

- ★ **"ליל הרכבות"** – פגיעה בתשתית מסילות הברזל המנדטוריות ברחבי הארץ. באוקטובר 1945, חיבלו לוחמי הפלמ"ח ברשת מסילות הברזל, ב-153 מקומות שונים ברחבי הארץ. המבצע התבצע בכל רחבי הארץ והופעלו בו כל יחידות הפלמ"ח.
- ★ **"ליל הגשרים"** – בפעולה זו ניסו יחידות פלמ"ח להביא לפיצוץ 11 גשרים המובילים אל ארץ-ישראל ובתוכה. פעולה זו הביאה לפגיעה קשה ביוקרה הבריטית ולשינוי במדיניות תגובתה כלפי המרד ביישוב.

הסיבות המרכזיות שהביאו לפירוק "תנועת המרי העברי":

- **"השבת השחורה"** והשלכותיה העתידיות (ראה פירוט בפיסקה הקודמת).
- **פיצוץ מלון המלך דוד** – ביולי 1946, לאחר השבת השחורה, ובניגוד לעמדה הסופית של ועדת X, פוצץ האצ"ל את האגף הדרומי של מלון המלך דוד בירושלים. כתוצאה מהפיצוץ נהרגו 25 בריטים, 17 יהודים ו-40 ערבים. תגובת תנועת המרי הייתה שלילה מוחלטת של ההרג הרב ורצח חפים מפשע. התגובה הבינלאומית היתה חריפה והיישוב היהודי הצטייר כפועל בצעדי טרור ולא ככזה הנאבק באופן לגיטימי על מימוש לאומיותו.
- ארגון "ההגנה" הגיע למסקנה, שהמאבק המשותף לא הביא לשינוי המדיניות הבריטית והמאבק עלול לסכן את המפעל הציוני ואת הקמתה של מדינה יהודית.

9. א. פלישת הצבאות הערביים למדינת ישראל

במאי 1948 התקבלה ההחלטה משותפת בקרב ממשלות מדינות ערב לפלוש למדינה היהודית. כל זאת בלחץ הרחוב הערבי לפעול כנגד המדינה היהודית ולסייע לאחיהם הערבים בארץ-ישראל. שיקול נוסף שהוביל לפלישה היה סיכול תכניתו של המלך עבדאללה הירדני לפלוש לארץ-ישראל ולספח חלקים מארץ-ישראל המערבית

קשיים של מדינת ישראל בחודש הראשון למלחמה

כוחות ההגנה ולאחר מכן צה"ל, היו חסרים בנשק כבד ובכלל זה חיל אוויר ושריון. הכוח המצרי שהיה הגדול ביותר והיה בדרכו לת"א נעצר סמוך לאשדוד. הלגיון הערבי כבש את גוש-עציון ולא איפשר לצד היהודי להשתלט על הצירים החשובים לירושלים המנותקת ובכלל זה אזור לטרון. אבידות כוח האדם בצד הישראלי היו גבוהות מאד וצבאות ערב נבלמו בקושי רק בחלק מן החזיתות.

ב. בראשית יוני איבדה מתקפת המחץ הערבית את יתרונה, ותקוות הערבים לניצחון מהיר התפוגגה. הכוחות הסדירים ספדו אבידות והיו זקוקים לזמן התאוששות ואגון מחדש של ההתקפות. שיתוף הפעולה הלוקה בין הצבאות הביא לכשלון מימוש תכניות הכיבוש המהיר המתוכנן. גם הצד הישראלי ספג פגיעה קשה והוא היה זקוק לזמן על מנת להתאושש ולהצטייד בנשק משמעותי לבלימת הכוחות הסדירים. שני הצדדים קיבלו אם כן בהקלה את קריאת מועצת הביטחון להפוגה של 28 יום בקרבות. ההפוגה נכנסה לתוקף ב-10 ביוני 1948.

▪ הסכם שביתת הנשק עם מצרים:

- ★ כל אזור הנגב השתייך למדינת ישראל עד קו ניצנה- אזור זה הפך למופרז (אסור להכניס כוחות צבא).
- ★ רצועת עזה הייתה תחת שלטון מיצרי.
- ★ כיס פאלוג'ה יפונה על-ידי המצרים.

▪ הסכם שביתת הנשק עם לבנון:

- ★ קו הגבול בין המדינות תאם את הגבול המנדטורי (קו הגבול שהיה בין בריטניה לבין צרפת).
- ★ ישראל נאלצה לסגת מ-14 כפרים לבנונים עליהם השתלטה.
- ★ נקבע שהצבא הלבנוני יפנה את ראש הנקרה.

▪ **הסכם שביתת הנשק עם ירדן:**

- ★ נקבע שירושלים תחולק בין הצד המזרחי לירדנים והמערבי לישראל.
- ★ יקוים חופש תנועה בכביש ובמסילות הרכבת לירושלים. כמו כן תהיה גישה חופשית אל כל המקומות הקדושים כולל הכותל.
- ★ ירדן ויתרה על אזור ועדי-ערה, וישראל הסכימה לויתורים באזור חברון.

▪ **הסכמי שביתת הנשק עם סוריה:**

- ★ קו שביתת הנשק תאם את הגבול הבינלאומי מלבד כמה אזורים מפוזרים: אזור שליד הקיבוצים דן וצפנה מצפון לכינרת, אזור קיבוץ גדות, אזור מושב אלמגור ואזור עין גב שמדרום לכינרת.
- ★ הכנרת כולה תישאר בשליטה ישראלית.

10. א. **קשיים שמופיעים בקטע:**

- תוצאות קשיי העלייה לישראל – המסע הרגלי לסודאן גבה מבני הקהילה מחיר כבד מאוד. משפחות רבות ספגו אובדן ולישראל הגיעו חלקי משפחות ויתומים רבים. המסע כלל הליכה רגלית ארוכה מאד במציאות בה ארבו לעולים שודדי דרכים.
- בעיית יהדותם של העולים – בני העדה ראו את דרישת הרבנות לגיורם גיור לחומרה (נדרשים להצהיר על התחייבות לקיום מצוות ולעבור טבילה במקווה) בגדר השפלה וכך גברה תחושת הניכור בקרב העולים. הרבנות הראשית העניקה אמנם לקייסים, המנהיגים הרוחניים של העדה, סמכות לערוך טקסי נישואין אך הטילה ספק בכשרות שחיטתם.

קשיים שלא מופיעים בקטע

- הבדלי תרבויות – יהודי אתיופיה הגיעו ארצה ממדינת עולם שלישי. פירוש הדבר העברת קהילה מסורתית, פטריארכאלית, למדינת ישראל שעברה תהליכי מודרניזציה בכל תחומי החיים. המשמעות המיידית הייתה שבירת המסגרת המשפחתית והמסורות המקובלות – תופעה בעלת השלכות קשות על מעמד הגבר במשפחה, הסמכות ההורית והקשר הבין-

דורי. מכאן שבקרוב בני קהילה זו קשיי העלייה היו רבים יותר מכל קהילה אחרת, קשיים הבאים לידי ביטוי למשל באחוזי אבטלה גבוהים יחסית לכלל האוכלוסייה ובאחוז נמוך של זכאים לתעודת בגרות יחסית לכלל האוכלוסייה.

- צבע עורם השונה של האתיופים הביא לגילויי גזענות ואפליה נגדם מצד חלק מהחברה הישראלית, דבר שתתקן לניכור שבו חיו.
- בעיית המגורים – עולי 'מבצע שלמה' שוכנו באתרי קרוואנים באזורי הפריפריה או בדירות שעמדו לרשות המדינה (עמידר) באזורי מצוקה. התוצאה הייתה היווצרות שכונות מצוקה שהיו למעשה כיסי אבטלה, עוני ופערים חינוכיים של העולים.
- חינוך ילדי העולים – על-פי החלטת ממשלת ישראל, תחילה הופנו ילדי העולים, בשנתם הראשונה בישראל, לחינוך הממלכתי-דתי שהתאים יותר לאורח חייהם הקודם. התוצאה הייתה ריכוז של ילדי עולים בפנימיות ובבתי ספר מעטים, תופעה שגררה התנגדות של ההורים והרשויות. לכן הוחלט לפזר את התלמידים בין בתי הספר הממלכתיים, אך הדבר לא תמיד הגיע לכלל יישום.

ב. הגורמים למעבר מכור היתוך לחברה רב תרבותית:

- תהליכים כלליים שהתרחשו במדינת ישראל ובעולם המערבי- העמדת היחיד וצרכיו במרכז, החליפה את תחושת החברה המגויסת הנלחמת על עצם קיומה, והאינדיבידואליזם (היחיד) שהחליף את הקולקטיביזם.
- מגוון אמצעי התקשורת וזמינותם – תופעה המאפשרת לעולה לשמור על קשריו התרבותיים עם ארץ מוצאו.
- ההכרה שגם בלי הניסיון להאיץ את קליטת העולים, תוך מספר דורות ישתלבו העולים הצעירים בחברה הכללית, יעשירו אותה ויראו עצמם חלק בלתי נפרד ממנה.

המעבר מתפיסת 'כור היתוך' לגישת 'הרב תרבותיות' מבטא סובלנות לקיומן של מספר תרבויות במדינת ישראל, תוך ההכרה כי האיחוד בין הקבוצות השונות מתבטא בהסכמה על קיומו של משטר דמוקרטי במדינה וההכרה במוסדות השלטון שלה- הממשלה, צה"ל, הכנסת ומערכת בתי המשפט.

1. פעולות ההסתננות סכנו את החיים השגרתיים בישראל. הפעולות לבשו ממד חדש : בחסות ממשלתם, המצרים ארגנו ואימנו יחידות "פדאיון" אשר זרעו הרס וטרור באזורים מאוכלסים ויצרו תחושה של חרדה וחוסר ביטחון בציבור. מטרת המצרים היתה להחליש את ישראל באמצעות יחידות טרור ואילו מטרות ארגוני הטרור היו לזרוע פחד וליצור מורל נמוך באוכלוסייה. הפלסטינים ביקשו לפגוע בעיקר בעיירות הספר המבודדות.

מניעים למדיניות פעולות התגמול
1. השבת הבטחון לאוכלוסייה

2. יצירת הרתעה.

ב. המהלכים שהובילו למלחמה/צעדים של מצרים שהגבירו את המתח/גורמים למלחמה:

- בשנים 1955-1956 גברו פעולות ההסתננות אשר סכנו את החיים השגרתיים בישראל. הפעולות לבשו ממד חדש : בחסות ממשלתם, המצרים ארגנו ואימנו יחידות "פדאיון" אשר זרעו הרס וטרור באזורים מאוכלסים ויצרו תחושה של חרדה וחוסר ביטחון בציבור. ישראל מצידה, הגיבה בפעולות תגמול אשר הובילו להסלמה בין שתי המדינות.
- פגיעה בנתיבי הים והאוויר לישראל- מצרים סגרה את תעלת סואץ בפני אניות ישראליות ואניות המפליגות לישראל. בספטמבר 1955 סגרה מצרים את מיצרי טיראן, בפתח מפרץ אילת, בפני השייט לישראל. כמו כן, חסמה מצרים את נתיבי המעבר האוויריים מאילת דרומה. ישראל תיכננה לפרוץ המצור באמצעות מלחמה.
- שינוי במאזן החימוש האזורי- עסקת הנשק הצ'כית עם מצרים בשנת 1955 שנעשתה בעידוד ובהכוונה סובייטים היתה ביטוי להתקרבות בין מצרים ובין ברית-המועצות והיתה חסרת תקדים בהיקפה. נמכרו למצרים כמויות גדולות של נשק סובייטי מודרני אשר כללו מטוסי הפצצה ארוכי טווח שאיימו על העורף הישראלי. ישראל ראתה בכך איום בטחוני וסכנה לקיומה ועל כן תיכננה מבצע צבאי להסרת איום זה.
- ברית צבאית בין מדינות ערב ביוזמת מצרים- מצרים גיבשה ברית צבאית בין מדינות ערב כנגד ישראל. הוקם פיקוד משותף בין צבאות סוריה ומצרים. הליגה הערבית הכריזה כי התקפה על מצרים פירושה התקפה על מדינות ערב כולן. בשנת 1956 הצטרפה ירדן לברית זו, דבר הגרם לישראל להרגיש מכותרת. ביטוי לכך היה כניסת צבא זר לירדן מכיוון שמאז ומעולם הקפידה ישראל כי צבא זר לא יכנס לירדן ויסכן את קיומה של ישראל.

- תעמולה והצהרות מלחמה- הנשיא נאצר הכריז בגלוי על מטרתו למגר את ישראל והציב את המאבק בישראל כיעד בדרך לאיחוד ערבי. הצהרותיו של הנשיא שילהבו את ההמונים בארצו ובמרבית מדינות ערב והגבירו את אוירת המלחמה.

תוצאות מלחמת סיני והשפעותיה:

- צה"ל הוכיח את כושרו המבצעי. תוך 100 שעות הגיע צה"ל לתעלת סואץ, והביס את הכוחות המצריים תוך שימוש באסטרטגיות קרב שאומצו משיטות הלוחמה של הוורמאכט (צבא גרמניה הנאצית) – "מלחמת בזק".
- המבצע שיפר את יכולת ההרתעה של ישראל והעניק לישראל כ-10 שנים של שקט בגבולותיה (עד מלחמת ששת הימים ב-1967).
- הוסר המצור הימי על ישראל במפרץ אילת וניתן היה לפתח קשרי מסחר עם אסיה ואפריקה. הישגים נוספים: חצי האי סיני נשאר מפורז מיחידות צבא מצריות משמעותיות, נפסקו ההסתננויות ופעולות ה"פדאיון". כח או"ם הוצב בעזה, סיני ושרם א-שייך כדי להבטיח את השלום.
- הברית עם צרפת הודקה מאד ושתוף הפעולה עימה הביא ליוזמות נוספות כמו בניית הכור הגרעיני בדימונה.

12. א. היחס לניצולים מצד החברה הישראלית:

היכוח סביב הסכם השילומים:

בשנות ה-50 סערה מדינת ישראל עת החליטה הממשלה הישראלית לנהל מו"מ ואחר מכן לחתום על הסכם שילומים עם ממשלת גרמניה שעיקרו תשלום פיצויים מצד ממשלת גרמניה למדינת ישראל על הסבל והנזק החומרי אשר נגרם ליהודים בתקופת השואה. כמו כן התחייבה ממשלת גרמניה המערבית להעניק קצבאות חודשיות (רנטה) לניצולי השואה כפיצוי על הסבל שחוו בשואה.

בפוליטיקה ובחברה הישראלית התנהל ויכוח ציבורי סוער בכל הקשור לסוגיה העקרונית האם ראוי לקבל כספי פיצויים מממשלת גרמניה.

טיעוני התומכים:

- התומכים שהונהגו על-ידי ראש הממשלה דוד בן-גוריון טענו כי המדינה היהודית החדשה והדלה במשאבים זקוקה מאד לסיוע הכלכלי לאחר מלחמת העצמאות על מנת להשתקם, לבסס את הכלכלה, לחזק בטחונה הצבאי ולהעריך כראוי לקראת קליטת גלי עליה רבים ממקומות שונים בעולם.

- טיעון נוסף של התומכים היה שלמדינת ישראל כנציגת העם היהודי יש את הזכות המוסרית והחוקית לתבוע פיצוי מצד ממשלת גרמניה. עוד נטען כי ממשלת גרמניה הדמוקרטית הנוכחית מושיטה יד לשלום וכי מדינת ישראל אינה יכולה להתעלם מהמציאות שהשתנתה בגרמניה.

- בן-גוריון טען כי מצב בו ישראל לא תתבע את השילומים מגרמניה יהיה בבחינת "הרצחת וגם ירשת" ולכן יש לדרוש מהגרמנים לשלם על פשעיהם כיסוד של צדק למעשיהם. יתרה מזו, השילומים למדינת היהודית הריבונית הם כמעין "נקמה" בנאצים על פשעיהם והוכחה ניצחת שלא ניתן להכחיד את העם היהודי החי במדינת לאום ריבונית.

טיעוני המתנגדים:

- רבים מניצולי השואה התנערו מהיוזמה של הממשלה הישראלית לנהל מו"מ עם מדינה אשר הוגדרה על ידם כמדינת רוצחי העם היהודי. הם האמינו שקבלת הפיצויים משמעות מחילה יהודית על המדיניות הגרמנית בשואה תמורת כסף. מפלגות הימין טענו כי מדינת ישראל מוכרת את כבודה הלאומי למדינת הרוצחים ומחללת את כבודם של הנספים בשואה. התלהמות זו לוותה בסיסמאות כדוגמת "זכור את אשר עשה לך עמלק".

- מפלגות השמאל הקומוניסטיות כמו מק"י התנגדו לכל שיתוף פעולה וחיזוק הקשרים עם המדינות שלא תאמו את השקפת עולמם הקומוניסטית (מפלגות אלו תמכו בחיזוק הקשרים עם ברית-המועצות שניהלה מאבק אידיאולוגי – מלחמה קרה מול המדיניות הדמוקרטיות).

הפגנות הרחוב:

מייד לאחר נאומו חוצב הלהבות של מנחם בגין, מנהיג מפלגת חירות, יצאו המונים לרחובות והתעמתו עם כוחות הביטחון. חלקם של המפגינים פרץ לבנין הכנסת ועורר מהומה גדולה. אולם למרות המחאה ההמונית, אישרה הממשלה הסכם זה. מדינת גרמניה החלה לשלם קצבאות לניצולי השואה והחלה להעביר כספים למדינת ישראל. כספים אלו תרמו לצמיחה בכלכלה הישראלית וחיזקו את הקשרים הדיפלומטיים בין מדינת ישראל לבין גרמניה המערבית.

משפט קסטנר:

בעקבות ערעור שהוגש למדינה, הרשיע בית המשפט את גרינוולד. בית המשפט קבע כי השופט שדן את קסטנר התעלם מהמציאות ששררה בהונגריה ובאירופה ושפט את קסטנר בהשפעת המציאות במדינת ישראל בשנות ה-50. יחד עם זאת בזכרון הקולקטיבי של החברה הישראלית נותר קסטנר אשם וככזה אשר שיתף פעולה עם הנאצים והעדיף להציל את

המקורבים לו בלבד. משפט קסטנר העמיק וחייד את נושא השואה על סדר היום בפוליטיקה ובחברה הישראלית.

בשנות ה-50 מדינת ישראל חוקקה מספר חוקים בנושא השואה שעבר העם היהודי.

- חוק יום הזכרון לשואה ולגבורה – **חוק זה נועד לקבוע יום אחד בשנה להתייחדות עם זכר השואה שהמיטו הנאצים ועוזריהם על העם היהודי ועם זכר מעשי הגבורה ומעשי המרד בימים ההם.** החוק קובע כי ביום זה תהא בכל רחבי המדינה דומיה של שתי דקות בהן תושבות כל עבודה ותיפסק כל תנועה בדרכים; יקויימו אזכרות, עצרות עם, וטכסי התייחדות במחנות הצבא ובמוסדות החינוך; הדגלים על הבנינים הציבוריים יורדו לחצי התורן; תכניות השידורים ברדיו יביעו את יחודו של היום, ובבתי השעשועים יעלו אך ורק נושאים ההולמים את רוחו של יום זה. ביום הזכרון לא יקויימו עינוגים ציבוריים ובערב יום הזכרון יהיו גם בתי הקפה סגורים. שאר החוקים הינם ממסדיים.

עיצוב הזיכרון השואה בשנות ה-60 וה-70

השואה היתה אירוע טראומטי שחוה העם היהודי ולכן **מצבה הבטחוני החמור** של המדינה בראשית קיומה ובשנות ה-60 לווה בהתייחסות לאפשרות שהעם היהודי יעמוד שוב בסכנת כליה. כלומר המושג סכנה קיומית קיבל משמעות מוחשית במלחמת ששת הימים ובעיקר בתקופה שקדמה לה. האיומים שהשמיעו נציגי מדינות ערב בדבר חיסולה של המדינה היהודית והיקף הכוחות של הצבאות הערביים – כל אלו העלו בחברה הישראלית חרדות מפני כליה תוך התייחסות למושג "השמדת עם". במשך שבועות רבות חילחלה בחברה הישראלית תחושת החרדה מפני חיסולה של המדינה היהודית. מדינת ישראל הכינה עשרות אלפי קברים והמושג "האחרון שיכבה את האור" ביטא את תחושות האובדן שחש הציבור הישראלי טרם המלחמה. גם במלחמת יום הכיפורים דבקה בחברה הישראלית החרדה הקיומית מפני כליה. התבוסות צבאיות שנחל צה"ל בימים הראשונים למלחמה שינתה את התודעה בציבור של "צבא בלתי מנוצח". כמות ההרוגים והכישלונות הצבאיים חידדה את תחושת התבוסה והסכנה לחיסול של המדינה היהודית. יתרה מזו, גם הפוליטיקאים ובראשם שר הביטחון משה דיין השתמשו במונחים שקשורים לחרדה קיומית כמו "ישנה סכנה לחורבן בית שלישי". ביטוי זה מוכיח את הטרומה שיצרה השואה וחודדה על-ידי המציאות הבטחונית במזרח התיכון בה התנהלה מדינת ישראל.

פעולות הטרור שביצעו הארגונים הפלסטיניים עוררו גם הם את תחושות החרדה בחברה הישראלית. החברה הישראלית והמדינה היהודית חשה כי היא נרדפת על-ידי ארגוני הטרור עד חיסולה של המדינה. ארגוני הטרור ומדינות ערב עשו שימוש נרחב בתעמולה שעיקרה זריעת פחד באוכלוסייה ובאומה שחוותה טראומה. אירועי טרור שונים כמו רצח 11 הספורטאים במינכן, חטיפת המטוס לאנטבה שבאפריקה ורצח הנערות במעלות, כל אלה חידדו עוד יותר את תחושת הנרדפות שחוותה החברה הישראלית. דוד בן-גוריון האמין שעל מדינת ישראל

לעשות כל שביכולתה למנוע סכנת כלייה ולשם כך הוא תרם לחיזוקה הבטחוני באמצעות הצטיידותה בנשק גרעיני.

לסיכום : מצבה הבטחוני החמור של מדינת ישראל שכלל אירועי טרור ומלחמות קשות עיצבו את זיכרון השואה בהקשר טראומתי !